

LA REGULA ECCLESIASTICA DE LA PREGÀRIA CRISTIANA SEGONS L'AMBROSIASTER I EL CÀNON ROMÀ DE LA MISSA

per Miquel dels Sants GROS I PUJOL

RESUM

L'Ambrosiaster, en el seu comentari a 1Tm 2,1-4, diu que l'apòstol sant Pau en aquest text establí una *Regula ecclesiastica* de la pregària comunitària que segueixen fidelment els *sacerdotes nostri*, els bisbes que ell coneixia. Entre ells, hi ha de segur sant Ambròs de Milà, potser sant Agustí d'Hipona i l'autor d'una pregària del Sacramentari gallicà palimpsest de Munic. Sembla que Roma també hi fou fidel, malgrat haver introduït el *Canon actionis* en la pregària eucarística.

Paraules clau: Ambrosiaster, Ambròs de Milà, Agustí d'Hipona, Damas, Bonifaci I, Celestí I, Sacramentari gallicà palimpsest de Munic, *canon actionis* romà.

THE *REGULA ECCLESIASTICA* OF CHRISTIAN PRAYER ACCORDING TO AMBROSIASTER AND THE ROMAN CANON OF THE MASS

ABSTRACT

In his commentary on 1Tm 2,1-4, Ambrosiaster says that, in this text, St Paul the Apostle established a *Regula ecclesiastica* of community prayer that is faithfully followed by the *sacerdotes nostri*, the bishops with whom he was acquainted. They surely included St Ambrose of Milan, and possibly St Augustine of Hippo and the author of a prayer in the Munich palimpsest

Gallican Sacramentary. It would appear that Rome was also faithful to it, despite having introduced the *canon actionis* into the eucharistic prayer.

Keywords: Ambrosiaster, Ambrose of Milan, Augustine of Hippo, Damasus, Boniface I, Celestine I, Munich palimpsest Gallican Sacramentary, Roman *canon actionis*.

És evident que el text de sant Pau dirigit al seu deixeble Timoteu (1Tm 2,1-4), en què l'apòstol li recorda les principals intencions per les quals les comunitats cristianes, en reunir-se, han de pregar, influí molt en el culte cristià primitiu. De la importància d'aquest text en tenim un bon testimoni en el comentari que li dedicà l'autor anònim, anomenat Ambrosiaster per Erasme de Rotterdam per distingir-lo de sant Ambròs de Milà. L'Ambrosiaster, en el seu comentari a les cartes de sant Pau, dona a aquest text la categoria de *regula ecclesiastica*, expressió utilitzada també per altres escriptors coetanis.¹ Cal entendre el mot *regula* en el sentit de costum, en aquest cas fonamentat en la tradició bíblica, i no de llei promulgada per un concili, escrita amb obligació de seguir-la fidelment. Cal també fixar-se en el fet que l'Ambrosiaster li dona autoritat perquè és la norma que segueixen els *sacerdotes nostri*, és a dir, els bisbes de les seus episcopals en què es movia i on escrigué els seus comentaris bíblics.

No haver encara identificat el nom veritable de l'autor d'aquest text dificulta conèixer amb precisió les coordenades d'espai i de temps en què fou escrit, però gràcies als nombrosos estudis que li dedicà Germain Morin, monjo de Maredsous, queda força clar que l'Ambrosiaster era un bon coneixedor del dret romà, que potser fins i tot havia tingut càrrecs en l'administració civil, i que ja actuava a Roma en temps del papa Damasus (366-384), segurament com a prevere.² Cal afegir-hi que segurament més tard esdevingué bisbe d'una seu del nord d'Itàlia.³

1. Sobre els mots *canon* i *regula*, vegeu Gabriel LE BRAS, *Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident*, vol. III: *L'Église dans l'Empire Romain (IVe-Ve siècles)*, ed. a cura de J. Gaudemet, París, 1958, p. 478.
2. Germain MORIN, «La critique dans une impasse, à propos du cas de l'Ambrosiaster», *Revue Bénédictine*, núm. 40 (1928), p. 251-255.
3. Miquel dels Sants GROS, «L'Ambrosiaster, autor d'un text litúrgic. Una nova hipòtesi de treball», *Revista Catalana de Teologia*, núm. 26 (2001), p. 267-273.

Els estudis que hem fet sobre la seva obra litúrgica i catequètica ens han portat a suggerir que podria ser Simplicia, prevere que orientà Agustí d'Hipona en la seva etapa milanesa de conversió i que succeí Ambròs en la mateixa seu de Milà en els anys 397-400/401. Però no podem donar arguments més o menys decisius sobre aquesta hipòtesi, encara que no hi tinguem arguments negatius en contra. Per això la considerem la més lògica i versemblant.⁴ El problema radica fonamentalment en el fet que, per desgràcia, no s'ha conservat cap escrit personal del bisbe Simplicia per poder comparar-lo amb els textos fins ara atribuïts a Ambrosiaster.

Deixant a banda aquesta qüestió, cal retenir que l'Ambrosiaster, en escriure aquest comentari a les cartes de sant Pau, només era un seglar, o com a molt un prevere. L'expressió *sacerdotes nostri* sembla demostrar que encara no formava part del grup sacerdotal, és a dir, dels bisbes, al qual se sentia obligat a seguir en la seva manera de pregar comunitàriament. A més, en els seus escrits, l'Ambrosiaster també es mostra plenament fidel al símbol del Concili de Nicea del 325, cosa que permet pensar que els *sacerdotes nostri* eren els nicenians que no acceptaven els arranjaments imperials de tipus semiarrià a fi d'obtenir la pau a l'Església.

La comparació dels dos textos, el de la carta paulina, segons la versió Vetus Latina utilitzada per l'Ambrosiaster, i el del seu comentari, molt més desenvolupat, és molt instructiva perquè ens dona, en vocabulari litúrgic, algunes de les intencions per les quals cal pregar. Utilitzem el text crític publicat per Vogels.⁵

1Tm 2,1-4

[Comentari]

Exhortare ergo
primo omnium fieri
deprecationes, orationes,
postulationes,
gratiarum actiones

Haec *regula ecclesiastica*
est tradita a magistro gentium
qua utuntur *sacerdotes nostri* ut
ut

1. *pro omnibus hominibus,*

1. *pro omnibus*
supplicemus deprecantes

4. Miquel dels Sants GROS, «L'Ambrosiaster, autor...», p. 273.

5. Heinrich I. VOGELS, *Ambrosiastri qui dicitur commentarius in epistolas paulinas*, tercera part, Viena, 1969, coll. «CSEL», núm. 81, p. 259-260.

2. *pro regibus et*

2. *pro regibus huius saeculi
ut subiectas habeant gentes,
ut in pace positi
in tranquillitate mentis
et quiete
deo nostro servire possimus,
orantes etiam*

3. *pro omnibus qui in
sublimiori loco
positi sunt
ut placitam et quietam
vitam degamus in omni
pietate et castitate,*

3. *pro his quibus
sublimis potestas credita est,
ut in iustitia et veritate
rem publicam subpeditante
rerum abundantia
ut amota perturbatione
seditionis, succedat laetitia
— panis enim confirmat cor
et vinum laetificat mentem —,
postulantes vero*

4. *pro his qui in necessitate
varia sunt,
ut erepti et liberati
deum conlaudent
incolomitatis auctorem,
referentes autem
gratiarum actiones*

5. *pro his quae nobis quotidie
dei providentia
praestantur ad vitam,
ut in his omnibus
pater conlaidetur deus,*

Hoc enim bonum et
acceptum coram
salvatori nostro deo,
qui omnes homines
vult salvos fieri et
in agnitionem veritatis venire,

En aquest text, l'apòstol sant Pau només presenta tres intencions de pregària, les més urgents i necessàries per al bé de la comunitat cristiana en el moment en què la carta va ser escrita. La primera és pregar per tots els homes, sense afegir-hi cap comentari. Però com que més endavant el text bíblic diu que Déu vol que tots els homes se salvin, es pot pensar que la pregària ha de ser per la salvació eterna de tota la humanitat. Després, l'apòstol fa pregar conjuntament pels reis i pels funcionaris que els representen, que a la pràctica són els qui apliquen les lleis i fan que el poble les compleixi; en aquest cas, als membres de la comunitat cristiana.

El comentari de l'Ambrosiaster, posat en la segona columna, és quelcom més extens i presenta cinc peticions. A la feta pels reis d'aquest món, hi afegeix que amb el seu poder siguin capaços de dominar els pobles bàrbars que envaeixen l'Imperi romà i que així els cristians puguin viure en pau i tranquil·litat. No podem oblidar que l'Ambrosiaster escrigué les seves obres en l'últim terç del segle IV, època de les grans invasions germàniques i de l'aparició de molts usurpadors del poder imperial. La tercera petició és gairebé igual a la del text bíblic. En canvi, les altres dues són pròpies del comentari. En la quarta, l'Ambrosiaster fa pregar pels pobres i els necessitats, a fi que, superats els seus problemes, puguin lliurar-se a la lloança divina, i en la quinta i última es prega pels que cada dia, d'acord amb la providència divina, ajuden la comunitat cristiana.

És evident que l'autor del comentari, en redactar les peticions, no tenia al davant només el text bíblic, sinó també els textos litúrgics que en aquell temps s'empraven en les esglésies de la zona itàlica on vivia.

Queda, però, un problema de tipus litúrgic per resoldre. Era el formulari d'una pregària dels fidels, o bé una oració d'intercessió per l'Església i les necessitats dels fidels? La resposta ens la donarà sant Ambròs de Milà tot seguit.

EL TESTIMONIATGE D'AMBRÒS DE MILÀ

Ambròs fou bisbe de Milà en els anys 374-397. En la seva extensa obra escrita, sembla que només una vegada fa al·lusió a l'estructura interna de la *prex eucarística* en ús a Milà durant el seu pontificat.⁶ Aquesta al·lusió es

6. Sobre aquest tema, vegeu Miquel dels Sants Gros, «La "prex" eucarística de sant Ambròs de Milà», *Revista Catalana de Teologia*, núm. 41 (2016), p. 123-134.

troba en la IV Catequesi Mistagògica, integrada en el tractat *De sacramentis*.⁷ Va ser predicada als neòfits milanesos el dijous de l'octava de Pasqua, entorn de l'any 390.⁸ Ambròs els hi explica la celebració eucarística en què han participat per primera vegada la nit anterior del dissabte al diumenge de Pasqua. El bisbe, com és lògic, passa per alt la part didàctica de la celebració perquè ja hi havien participat com a catecúmens, i molt aviat entra en l'explicació del ritual esmentant el contingut de la mateixa *prex eucarística*, en la qual el pa i el vi dipositats sobre l'altar esdevindran el cos i la sang de Jesucrist. És en aquest moment que Ambròs, amb l'estil oral propi de les catequesis, diu:

...a sacerdote dicuntur: LAUS DEO
 defertur ORATIO
 petitur pro populo
 pro regibus
 pro caeteris,
 ubi venitur ut conficiatur
 venerabile sacramentum... (IV, 14)⁹

El text no presenta problemes d'interpretació i indica clarament que la *prex* consta de tres textos. El primer és la LAUS DEO, és a dir, el que ara anomenem el prefaci, dedicat a lloar Déu per la seva redempció de la humanitat. No s'esmenta el *Sanctus* perquè al final del segle IV encara no s'havia introduït en la litúrgia milanesa. En segon lloc, el bisbe recita una ORATIO, en la qual prega pel poble, per les autoritats civils i, al final, per les altres necessitats, que Ambròs no especifica. És evident que som davant un text, ara perdut, força semblant al de la *Regula ecclesiastica* de l'Ambrosiaster vist anteriorment. Finalment, en tercer lloc, ve la fórmula consagratòria, que en aquesta catequesi és el cànon romà de la missa, en la versió més antiga que es coneix. No es pot oblidar que Ambròs, encara

7. Utilitzem l'edició crítica de Dom Bernard Botte: AMBRÓS DE MILÀ, *Des sacrements, des mystères, explication du symbole*, París, 1961, coll. «Sources Chrétiennes», núm. 25 bis.
8. L'obra no porta data, però la seva relació amb el tractat *De mysteriis* del mateix bisbe Ambròs fa que alguns investigadors li assignin aquesta datació. Cf. Angelo DI BERARDINO, *Patrologia*, III, Madrid, 1981, coll. «BAC», núm. 422, p. 199-200.
9. AMBRÓS DE MILÀ, *Des sacrements...*, p. 108-110.

que nascut a Trèveris, era de família romana, profundament catòlica, i que el cànon romà és totalment fidel al símbol del Concili de Nicea.

D'acord amb tot això, queda clar que la *Regula ecclesiastica* no es refereix a l'oració dels fidels, sinó a les intercessions de la *prex eucarística*. Ambròs era un dels *sacerdotes nostri* fidels a la *Regula*.

POSSIBLE TESTIMONIATGE D'AGUSTÍ D'HIPONA

Agustí, el gran bisbe d'Hipona, al nord d'Àfrica, tot i tenir moltes més obres escrites que Ambròs de Milà, manifesta tenir menys interès a explicar-nos l'estructura interna de la *prex eucarística* que ell i els seus preveres utilitzaven.

Sembla que només comenta el text de la carta de sant Pau a Timoteu a la carta 149, dirigida, l'any 414, al bisbe Paulí de Nola, a la Campània, en resposta a algunes qüestions que aquest li havia prèviament plantejat. Potser va ser quan Paulí escrivia el seu *Sacramentarium*, ara perdut o encara no identificat.¹⁰ No coneixem la carta de Paulí, però, per la resposta d'Agustí, es veu clar que s'interessava per conèixer el sentit i l'ús dels quatre mots tècnics que el text paulí porta al començament. La resposta d'Agustí, de tipus filològic, és molt enginyosa i encertada. El text diu això:

Sed eligo in his verbis hoc intelligere...

ORATIONES, cum benedicatur et sanctificatur
et ad distribuendum comminuitur...¹¹

Pel context es veu clar que Agustí parla de la celebració eucarística, i curiosament anomena ORATIONES els textos que pertanyen a la *prex*. Aquest mot, en plural, fa pensar que en la *prex* hi ha més d'un text, com en la d'Ambròs de Milà, formada per la *Laus Deo* i seguida d'una ORATIO, que, com hem vist, són les intercessions esmentades. Com que fins ara no s'ha identificat cap *Liber missarum* antic nord-africà no sabem com era la *prex eucarística* d'aquestes esglésies, però la coincidència a emprar el títol ORATIO en els textos d'Ambròs i Agustí permet pensar almenys en la seva semblança.

10. Vegeu GENNADI DE MARSELLA, *De scriptoribus ecclesiasticis*, cap. XLVIII. PL 58/1086-1087.

11. Lope CIRELLO, *Obras de san Agustín*, tom XI, Madrid, 1953, coll. «BAC», núm. 99, p. 296.

EL SACRAMENTARI GAL·LICÀ PALIMPSEST DE MUNIC

Aquest volum, el primer sacramentari gal·licà fins ara identificat, és de la màxima importància per a conèixer la influència del text paulí 1Tm 2,1-4 sobre la litúrgia primitiva.¹² És escrit en lletra majúscula irlandesa dels segles VII-VIII,¹³ potser a Sant Emmeran de Ratisbona, a mitjan segle VII, i no necessàriament a Irlanda mateix, com molts afirmen. Cal tenir present que la lletra irlandesa, en aquests segles i fins a l'època carolíngia, fou emprada en moltes abadies centreeuropees fundades per monjos columbans. Més tard, de Sant Emmeran passà a Reichenauer, on, després d'esborrar el text litúrgic primitiu, ja al segle IX, s'hi copià un *Liber glossarum*. Finalment passà a la Staat Bibliothek de Munic, on porta la sigla CLM 14429. Ha estat editat per Alban Dold i Leo Eizenhofer.¹⁴

Malgrat el seu estat lacunar, el més interessant del volum és el seu text litúrgic, que, sense que ho puguem excloure, no sembla pas ser d'origen monàstic. Entre les misses del seu abundant santoral figuren els Sants Màrtirs Macabeus, que fan pensar que podria provenir de la catedral de Viena del Delfinat, que els tingué com a titulars fins que al segle VII passà a titular-se de Sant Maurici, el màrtir d'Agauna, títol que encara conserva.¹⁵ Si això es pogués demostrar, tindríem que la part més important dels seus textos i la seva disposició actual serien de la segona meitat del segle V, perquè no esmena les rogatives prèvies a la festa de l'Ascensió, fetes fer pel bisbe Mamert de Viena entorn de l'any 472.¹⁶ La hipòtesi és suggestiva, però indemostrable, malgrat que, pel testimoni de Gennadi, sabem que, vers l'any 463, Museus ja havia compost un sacramentari per a ús de l'església de Marsella.¹⁷

12. El seu contingut ha estat descrit detalladament per Matthieu SMYTH, *La liturgie oubliée*, París, 2003, p. 55-60.
13. Utilitzem la descripció d'Elias A. LOWE, *Codices latini antiquiores*, Part IX, *Germany: Maria Laach-Wurzburg*, Osnabrück, 1982, p. [12], n. 1298.
14. Alban DOLD i Leo EIZENHOFER, *Das Irische Palimpsestsakramentar im CLM 14429 der Staatsbibliothek München*, Beuron, 1964, coll. «Texte und Arbeiten», núm. 53/54.
15. *Topographie chrétienne des cités de la Gaule*, vol. III: *Provinces ecclésiastiques de Vienne et d'Arles*, París, 1986, p. 25-26.
16. Louis DUCHESNE, *Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule*, vol. I: *Provinces du sud-est*, París, 1910, p. 147.
17. Miquel dels Sants GROS, «Notícies dels primers llibres litúrgics occidentals de la missa», a *Estudis de litúrgia i patristica (segles II-IX)*, Barcelona, 2018, p. 269-270.

Que el Sacramentari palimpsest de Munic ha conservat textos litúrgics molt antics és una cosa evident; però, com que totes les *Immolatio* que conté, inclosa la de la missa de difunts que porta al final, inclouen el *Sanctus*, sembla que cal datar la compilació a mitjan segle VI, després del Concili de Vaison-la-Romaine de l'any 529, organitzat i presidit per Cesari d'Arle.¹⁸

El Sacramentari s'inicia amb les pregàries de la vetlla de Nadal, seguides dels textos propis de la missa d'aquesta diada. Després de la *Immolatio missae*, que, com ja hem indicat, acaba amb el cant del *Sanctus* –la *Laus Deo* esmentada per Ambròs de Milà. Després ve la *Collectio post Sanctus*, que fa d'enllaç amb el *Qui pridie quam pateretur* consagradori amb el text bíblic de la institució de l'eucaristia, que és l'únic conservat de tots els manuscrits de l'antiga litúrgia gallicana. Aquest text, al final, porta l'afegit «Addens ad suum dictum», força semblant al «Mandans quoque et dicens» ambrosià, també posat al final del text consagradori.

És després d'aquests textos que ve la *Collectio sequitur*, que és el que més ens interessa perquè correspon a l'ORATIO de sant Ambròs i conté les intercessions sacerdotals, seguint el model i fins i tot el vocabulari de la *Regula ecclesiastica* de l'Ambrosiaster. Aquí, però amb la tradició gallicana, la COLLECTIO es presenta amb forma doble, amb una admonició seguida d'una collecta. En les dues columnes comparem els dos textos: el text bíblic de 1Tm 2,1-4 utilitzat per l'Ambrosiaster i el del Sacramentari de Munic, text núm.16.

1 Tm 2,1-4

Exhortare ergo
primo omnium fieri
deprecationes, orationes,
postulationes,
gratiarum actiones

1. *pro omnibus hominibus*

2. *pro regibus et*

16 COLLECTIO SEQUITUR
Adsiduis et
inremisis praecibus,
fratres dilectissimi
dei patris omnipotentis

misericordiam depraecemur
pro regibus et
potestatibus huius saeculi

18. Les actes del concili han estat publicades per Charles de CLERCQ, *Concilia Galliae. A.511-A.695*, Turnholt, 1963, coll. «CCL», núm. 148, p. 77-81.

3. *pro omnibus qui in
sublimiori loco
positi sunt
ut placitam et quietam
vitam degamus in omni
pietate et castitate*

Hoc enim bonum et
acceptum coram
salvatori nostro deo
qui omnes homines
vult salvos fieri et
in agnitionem veritatis venire,

ut nobiscum
in dei laude et honore
con<teg>ant gentes barbaras
[...]¹⁹
pro fratribus [...] ²⁰
<pro> *exulibus
navigantibus peregrinis
prosperitatem,
det in carcere constitutis
et in captivitate compositis
absolutionem
det* [...] ²¹
det [...] ²²

COLLECTIO SEQUITUR
17. P[raesta?...]²³
sollempnis [...] ²⁴
[in se]cula [seculorum. Amen]

La relació entre els dos textos és evident: mostra que en el text bíblic tenim el model en què s'inspirà l'autor de l'oració amb les intercessions del Sacramentari de Munic. Hi ha, però, alguns canvis que semblen força lògics. La del Sacramentari, per exemple, comença fent pregar pels que exerceixen el poder civil, reis i alts magistrats, a fi que defensin el poble cristià contra els pobles bàrbars, que a mitjan segle v ja ocupaven part de l'Imperi romanocristià occidental, època en què anteriorment hem datat la pregària. Només després es fa pregar «pro fratribus», expressió que sembla que s'ha d'entendre com a pregar pels ciutadans i habitants de l'Imperi, mentre que en el text paulí, i ja al començament, es feia pregar «pro omnibus hominibus». A més, el text del Sacramentari explicita

19. Segueixen 6 línies mig esborrades.

20. Segueixen 8 línies il·legibles.

21. Segueix una línia il·legible.

22. Segueixen 2 línies esborrades.

23. Línia esborrada.

24. Segueixen 3 línies esborrades.

qui són aquests germans que més necessiten la pregària dels membres de la comunitat cristiana en la celebració eucarística. Són els exiliats, navegants, pelegrins, empresonats, captius... L'estat il·legible del final del text palimpsest impedeix conèixer altres intencions de pregària.

El Sacramentari de Munic té tres oracions més d'aquest tipus. Són les peces núm. 38-39 *D[eprecamur?...] ecce audemus...* de la festa de la Circumcisió, núm. 70 [...] *semel pasus est [...]* de la fèria tercera de l'octava de Pasqua, i núm. 116 *Per [...] depraecamur ut [...]* de la festa dels Sants Macabeus. Tots aquests textos semblen una mica posteriors al del dia de Nadal.²⁵ El Sacramentari gal·licà palimpsest de la Biblioteca Ambrosiana de Milà, del segle VII-VIII,²⁶ també conserva un d'aquests textos. És la peça *ORDO. Omnipotenti deo fratres karissimi muneribus...* És un text col·locat directament després del *Qui pridie* de la missa de la festa de l'Epifania. Conserva la forma d'admonició, però el seu contingut ja és el tradicional de les oracions *Post pridie* hispanogal·licanes. Amb això mostra que la *Post pridie* pot ser fruit de l'evolució de l'antiga invitació paulina a la pregària comentada per l'Ambrosiaster.

LA CRISI ARRIANA DEL SEGLE IV I EL CANON ACTIONIS ROMÀ

Durant la llarga crisi arriana del segle IV, els bisbes de Roma sempre foren fidels al símbol del Concili de Nicea de l'any 325. Juli I (337-352), l'any 340, fins hi organitzà un concili en el qual invità Atanasi d'Alexandria, i el va reconèixer com el bisbe legítim de la ciutat egípcia. Al seu successor Liberi (352-366) li calgué oposar-se al programa unificador de l'emperador Constanci (337-361), que amb fórmules semiarrianes cercava la unió entre els bisbes nicenians i els bisbes arrians. En no acceptar els plans imperials, l'any 355, Liberi fou exiliat a Beroea, Tràcia, prop de Constantinoble. L'any 358, en tornar a Roma, trobà l'antipapa Fèlix (357-365), que dificultà la seva actuació pastoral. Havia estat nomenat per l'emperador, i així la comunitat romana, en tenir dos bisbes, el catòlic i l'arrià, es dividí. La divisió fou més greu en la clerecia, malgrat que Liberi sempre cercà la pau i la concòrdia. A més, l'any 359, l'emperador Constanci convocà el Concili

25. Alban DOLD i Leo EIZENHOFER, *Das Irische...*, p. 43-44, 85 i 143, respectivament.

26. Alban DOLD, *Das Sakramentar im Schabcodex M12 SUP der Bibliotheca Ambrosiana*, Beuron, 1952, col·l. «Texte und Arbeiten», núm. 43, p. 10.

de Rímini a fi d'unificar tota l'Església occidental, que publicà un símbol de la fe marcadament semiarrià.²⁷

Amb la mort dels dos bisbes s'iniciaren les lluites per l'elecció del nou papa. Els catòlics elegiren Damas (366-384), mentre que la clerecia arriana nomenà l'antipapa Ursí. Damas i els seus partidaris catòlics triomfaren i al final a Ursí li calgué exiliar-se. Damas, com havia fet el seu antecessor Juli I amb sant Atanasi, també acollí a Roma el bisbe Pere d'Alexandria perseguit pels arrians, i centrà la seva actuació pastoral a defensar la fe de Nicea, a fer condemnar totes les desviacions dogmàtiques i a reorganitzar l'Església romana. Ho va fer principalment en quatre concilis romans tinguts els anys 369, 374, 376 i 380.²⁸ De cap d'ells, si és que en van fer, no es conserven els cànons, i tot el que se'n sap és degut a altres tipus de documents com són les cartes sinodals dirigides als episcopats d'Orient i d'Occident.

Segons sembla, és en aquest context que cal posar la creació i difusió del *Canon actionis* a les esglésies de Roma. El primer que el cita és el nostre Ambrosiaster en la seva obra *Quaestiones Veteris et Novi Testamenti*, i ho fa precisament per criticar-lo perquè dona el títol de *summus sacerdos* a Melquisedec.²⁹ I com que l'Ambrosiaster es movia entre la clerecia romana als primers anys del pontificat de Damas, sembla lògic datar el *Canon actionis* entre els anys 369 i 374, en què el papa reuní els seus dos primers concilis. Això, evidentment, no passa de ser una hipòtesi indemostrable.

No consta en cap document la raó per la qual el *Canon actionis* va ser escrit i difós a les esglésies romanes, però sembla lògic pensar que en els anys tèrbols dels antipapes Fèlix i Ursí en algunes esglésies romanes s'utilitzaren textos de tipus arrià, i la millor manera de fer-los desaparèixer era crear i imposar un text tan fidel com fos possible a la fe del símbol de Nicea. La prova de la seva catolicitat la tenim en el fet que Ambròs de Milà,

27. Sobre aquest tema, vegeu Manlio SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, Roma 1975.

28. Sobre aquests concilis romans, vegeu Carl Joseph HEFELE, *Histoire des conciles*, tom I, París, 1907, p. 980-987; André WECKWERTH, *Clavis conciliorum occidentalium septem prioribus saeculis celebratorum*, Turnhout, 2013, coll. «CCL Claves-Subsidia», núm. 3, p. 236-241.

29. PSEUDO-AGUSTÍ, *Quaestiones Veteris et Novi Testamenti CXXVII*, Viena, 1908, *Quaestio* 109: *De Melquisedech*, coll. «CSEL», núm. 50, p. 257-268; Miquel dels Sants GROS, «L'esment de Melquisedec en el cànon romà de la missa», *Revista Catalana de Teologia*, núm. 24 (1999), p. 231-236.

pertanyent a una família romana catòlica, tal com hem vist, l'utilitzava en les celebracions eucarístiques.

No consta qui és l'autor del text, però es veu clar que coneixia, com ja s'ha demostrat,³⁰ les anàfores alexandrines, especialment la de sant Marc, que potser havien utilitzat Atanasi i Pere d'Alexandria en les seves llargues estades a Roma. La influència alexandrina és evident en haver posat el «*Quam oblationem tu deus*» abans del «*Qui pridie quam pateretur*», que és una mena d'epiclesi trinitària d'acord amb la visió teològica occidental, prèvia al Concili ecumènic de Constantinoble de l'any 381. També semblen d'influència alexandrina les al·lusions que el *Canon actionis* té referents als sacrificis d'Abel, d'Abraham i de Melquisedec.³¹

Però, amb la introducció del *Canon actionis* en la celebració eucarística, Roma suprimí la fórmula primitiva de les intercessions comentada per l'Ambrosiaster? Sembla que no, perquè els successors del papa Damas, els papes Bonifaci I (418-422) i Celestí I (422-432), en la seva correspondència amb els emperadors, els recorden que l'Església de Roma prega per ells «*inter ipsa mysteria*»³² i «*oblatis sacrificiis*»,³³ al·lusions que semblen referir-se més a les intercessions que a la pregària dels fidels.³⁴ I com que la persona de l'emperador no és esmentada en el *Canon actionis*, sembla lògic pensar que l'antiga pregària continuava resant-se al final del *Canon*, tal com optà per fer, a Antioquia, vers l'any 380, és a dir, entorn dels mateixos anys, el compilador del llibre VIII de les Constitucions Apostòliques.³⁵ Roma continuava, doncs, en la primera meitat del segle V, fidel a la *Regula ecclesiastica* de l'Ambrosiaster.

30. José JUNGSMANN, *El sacrificio de la misa*, Madrid, 1951, col·l. «BAC», núm. 78, p. 90-91.

31. Sobre aquest tema, vegeu la nota 29.

32. Lletre 7 del papa Bonifaci I (418-422) a l'emperador Honori. Cf. PL 20/656.

33. Lletre 23 del papa Celestí I (422-432) a l'emperador Teodosi II. Cf. PL 50/544.

34. Paul de CLERCK, *La «prière universelle» dans les liturgies latines anciennes*, Münster, s/d, p. 86-87. també creu que són al·lusions a pregàries fetes dins del cànon de la missa.

35. Marcel METZGER, *Les constitutions apostoliques*, vol. III, París, 1987, col·l. «Sources Chrétiennes», núm. 336, p. 205-209.